

שירותי רווחה במאה ה-21: מגמות ואתגרים

אבישי בניש¹

השירותים החברתיים, ובכללם שירותי הרווחה, בישראל ובעולם עוברים בעשורים האחרונים שינויים מרחיקי לכת. בהשפעת רעיונות "הניהול הציבורי החדש" והתפשטות שיטות חדשות של ממשל ורגולציה, מודל מדינת הרווחה, כפי שהכרנו אותו במהלך המאה ה-20, משתנה במהירות, כשהוא מאמץ את עקרונות השוק בניהולם של השירותים החברתיים. שינויים אלה כוללים בין השאר את הפרטת השירותים והעברת אספקתם לעמותות ולגורמים עסקיים באמצעות חוזה, הכנסת ממדים תחרותיים באמצעות שימוש נרחב במכרזים ובאמצעות מתן בחירה ללקוחות בין ספקים, ביזור והגברת האוטונומיה הניהולית, שימוש בטכניקות ניהוליות המבוססות על מדידת תוצאות ופיתוח תפיסת תפקיד רגולטורית של המדינה.

בישראל התחוללו תהליכי שינוי אלה לאורך זמן ללא דיון ציבורי משמעותי. בדרך כלל לא התבסס השימוש הגובר במיקור חוץ על דיון ערכי או מוסדי מסודר בדבר השלכותיו, ופעמים רבות הוא נתפס כפתרון פרגמטי להבטחת השירותים החברתיים במציאות של שחיקה בתקציבים החברתיים. ואולם בשנים האחרונות סוגיות הקשורות לצורות האספקה החדשות של שירותי הרווחה זוכות לתשומת לב ציבורית גוברת (ראו למשל גלנור ופז-פוקס, בדפוס). היוזמה להקדיש חוברת מיוחדת של ביטחון סוציאלי לתמורות בשירותים החברתיים נולדה עוד טרם פרוץ המחאה החברתית של קיץ 2011; אולם תוכני המחאה החברתית וכן דו"ח ועדת טרכטנברג שנכתב בעקבותיה המחישו היטב עד כמה תחום זה רלוונטי לשיח החברתי בישראל. בעקבות המחאה הציבורית אף נוצר דיון ער בקרב אנשי אקדמיה ואנשי מקצוע בתחום הרווחה, שלעתים חשף מחלוקות על עצם השימוש במיקור חוץ בתחום שירותי הרווחה ועל התנאים ההכרחיים לשם הבטחת האינטרס הציבורי בשירותים אלה (יונה וספיבק, 2012).

1 בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית בירושלים.

השינויים באופיים ובארגונם של שירותי הרווחה בישראל ובעולם מציבים לפתחם אתגרים משמעותיים, ערכיים ומעשיים. הבנת המגמות והאתגרים הללו עומדת במרכזו של גיליון זה, והמאמרים הכלולים בו מאירים ומנתחים לעומק היבטים שונים וחשובים הנוגעים לתהליכים העוברים על שירותי הרווחה ולהשלכותיהם. בהקדמה זו אני מבקש להתייחס בקצרה וממעוף הציפור למספר נקודות אשר יכולות לשמש רקע להבנת הסוגיות השונות המובאות בגיליון שבפנינו.

ראשית, שירותים חברתיים היו באופן מסורתי כלי מרכזי למימוש חזון מדינת הרווחה ולהנגשת הזכויות החברתיות לציבור הרחב (גל, 2004), כחלק מתפיסה עשירה של "אזרחות חברתית" (ברק-ארז וגרוס, 2009). על כן אין זה מפתיע כי אימוץ עקרונות השוק כמאפיין מרכזי של הרפורמות הניהוליות בשירותים החברתיים מעורר חשש ממשי שהוא טומן בחובו אף אימוץ עמדה ניאו-ליברלית, מוטת שוק חופשי ומסחור השירותים החברתיים, שמשמעותה נסיגה מהמחויבות לעקרונות מדינת הרווחה (דורון, 1995). יחד עם זאת, גם ממשלות בסקנדינביה, שנהוג לראותן כמחויבות מאוד לעקרונות אלה, נקטו גרסאות שונות של רפורמות מבוססות-תחרות בשירותים חברתיים. לכן, לפחות מבחינה עקרונית, רפורמות מסוג זה, ככל שהן מותירות על כנו את המימון הציבורי של השירותים החברתיים, יכולות לעלות בקנה אחד גם עם הרחבת מדינת הרווחה ולאן דווקא עם צמצומה. אולם בישראל נעשה המעבר למודל החדש בתקופה של שחיקה גדולה בהוצאה הציבורית כאחוז מהתוצר ובהוצאה הציבורית עבור שירותים חברתיים (זעירא, 2009; דהן וחזן, 2012), עד כדי טענות בדבר ייבוש מכוון של שירותים אלה (ניר, 2012). מבחינה זו קשה להפריד בין השלכות הקיצוצים התקציביים לבין השלכות הרפורמות הניהוליות על היקף שירותי הרווחה, על איכותם ועל הפערים בנגישות אליהם (גרונאו, 2012).

שנית, היבט מרכזי של הרפורמות הוא השינוי בתפקידה של המדינה. בעוד שבאופן מסורתי נסמכה מדינת הרווחה על המנגנון הציבורי ועל עובדי ציבור כספקי השירותים בתחומי החינוך, הבריאות והרווחה, הרי שבמודל החדש פעמים רבות האחריות לאספקת שירותים אלה עוברת לעמותות או לחברות עסקיות, והמדינה נותרת בתפקיד רוכש השירותים והרגולטור שלהם (Braithwaite, Makkai, & Braithwaite, 2007). שינוי זה מעורר שאלות מעשיות רבות, והמרכזית שבהן היא עד כמה המדינה אכן מצליחה להפיק את היתרונות שאמורים לצמוח מהמודל התחרותי לאספקת שירותי רווחה ולהימנע מחסרונותיו באמצעות שימוש חכם במכרזים ובחוזים ובאמצעות פיקוח יעיל על ספקי השירותים (להט, 2011; שפירו ופרומר, 2010). ניכר שבישראל סוגיית הפיקוח היא נקודת תורפה משמעותית (גרונאו, 2012). כפי שמציין דו"ח מבקר המדינה, קצב בניית מערך הפיקוח ומידת יכולתו להתמודד עם המצב החדש אינו עומד בקצב ההפרטה של שירותי הרווחה (מבקר המדינה, 2005). מעבר לכך, קשיים מבניים ביכולת לפקח על שירותי רווחה, יחד עם מחסור במשאבים והעדר תפיסה מגובשת בדבר התפקיד הרגולטורי של

הממשלה, יוצרים "גירעון רגולטורי" (לוי-פאור, גדרון ומושל, ברפוס) והופכים אתגר זה למשמעותי ביותר.

שלישית, מבחינת מקבלי השירות, המודל החדש אמור לשפר את איכות השירות שהם מקבלים בשל תהליך ההגדרה של סל השירותים, המתחייב מהבסיס החוזי לרכישתם, וכן בשל התחרות בין ספקים על חוזים ועל לקוחות. ואכן יש עדויות לשיפור משמעותי באיכות השירותים בחלק מהשירותים, למשל בתחום האומנה (כורזים-קורושי, ליבוויץ ושמיד 2005), ואף לשביעות רצון גבוהה של לקוחות, למשל בתחום הסיעוד (שמיד, 2001), כמו גם לכך שאיכות השירותים במוסדות הממשלתיים אינה בהכרח גבוהה יותר, למשל במעונות לאדם המפגר (צמח-מרום, קייב, אמינוב והנדין, 2012). אולם ניתן אף להצביע על קשיים ומתחים בתחום זה. דומה כי הקושי העיקרי הוא המתח שניתן לכנותו "המתח בין רווח לרווחה". באופן מדויק יותר מדובר בחשש כי ספקי שירותים יספקו שירותים באיכות ירודה מתוך רצון לחסוך בעלויות או למקסם את רווחיהם (במקרה של חברות למטרת רווח). חשש זה מתעצם במצבים שבהם הפיקוח הממשלתי לקוי, אין אפשרות בחירה אמיתית ללקוחות בין ספקים, מקבלי השירות משתייכים לאוכלוסיות מוחלשות אשר מתקשות להשמיע את קולן או לעבור לשירות אחר והתשלום שהממשלה משלמת על השירותים חסר ואינו תואם את סל השירותים שנדרש מספקי השירות (עת"מ 2724/07 ביחד עטרת אבות, 2011). יתרה מזאת, תחלופת הספקים והעובדים, המאפיינת לעתים מודל זה, מצויה במתח עם גישות טיפוליות השמות את הדגש על יציבות הקשר הטיפולי (למשל במקרה של טיפול בנפגעי סמים). כך גם שימוש בשיטות המתמקדות בניטור ובמדידה של תוצאות יכול להביא להתמקדות במדי, ולא דווקא בחשוב, ובכך לדלג על ממדים משמעותיים של הקשר הטיפולי (Munro, 2011).

רביעית, המבנה החדש משנה באופן משמעותי את אופי תפקידם של אנשי המקצוע המפעילים את שירותי הרווחה, כמו גם את מרכיבי תפקידם. מדינת הרווחה נבנתה על תפיסה פרופסיונלית חזקה, אשר באה לידי ביטוי בדומיננטיות משמעותית של עובדים סוציאליים בהפעלת שירותי הרווחה. חלוקת התפקידים החדשה בין הממשלה לבין המגזר הפרטי משנה את תפקידם של העובדים הסוציאליים במגזר הציבורי. כך למשל העובדים בלשכות לשירותים חברתיים עוברים יותר ל"ניהול תיקים" (case management), מפנים מטופלים לטיפול מסגרות חיצוניות, תוך מעקב ופיקוח אחריהם, ועוסקים פחות בטיפול הישיר. ברמות המטה הבכירות, עובדים סוציאליים עוסקים יותר בהגדרת שירותים ובניהול של מכרזים וחוזים מול ספקים חיצוניים ופחות בניהול ישיר של השירותים. זה מאפשר לעובדים אלה נגישות רבה יותר לתהליך עיצוב המדינות ופחות לעיסוק בפרקטיקת מדיניות (וייס-גל וגל, 2011), אך במקביל נוצרות בעיות בשל העדר הכשרה מתאימה של העובדים הסוציאליים המדינתיים, וכן עלולות להתפתח אצלם בעיות מוטיבציה לאור הפער בין הציפיות המקצועיות שעמן הגיעו למקצוע לבין עיסוקם בפועל

(Carey, 2008). מן העבר האחר, העובדים הסוציאליים המועסקים בשירותים הפרטיים, אשר ממשיכים לעסוק בתפקידי הטיפול המסורתיים, ניצבים לפני דילמות מקצועיות ואתיות הנובעות מהסביבה הארגונית השוקית שבמסגרתה הם פועלים, אשר דוחפת אותם באופן נמרץ יותר לכיוון של חיסכון בעלויות והגדלת הכנסות (Dias & Maynard- Moody, 2007).

חמישית, רפורמות אלה אף מציבות אתגרים משמעותיים לפני עמותות הפועלות כספקיות שירות בזירה החדשה, במיוחד במישור ההשפעה של תפקידן זה על זהותן ועל השליחות החברתית והאזרחית שלהן (שמיד, 2010). מצד אחד הנגיש השימוש המוגבר במיקור חוץ את העמותות למקורות מימון משמעותיים מצד הממשלה, והוא מאפשר להן יציבות כלכלית ופוטנציאל לקדם את יעדיהן באמצעות כסף ציבורי. אולם מהצד האחר הישענות זו על כספי המדינה מביאה לתלות גוברת של העמותות בממשלה, אשר מגבילה את יכולתן לפעול בתחומי הסנגור החברתי (שמיד, אלמוג-בר וניראל, 2008) ומכפיפה אותן לרגולציה ממשלתית, המגבילה את גמישותן ואת יכולתן לפתח שירותים חדשים וניסיוניים (Schmid, 2003). זאת ועוד, הפעילות בזירה השוקית של השירותים החברתיים, ובמיוחד התחרות הגוברת בין עמותות לבין חברות עסקיות על חווי מיקור חוץ, גורמת לעמותות לאמץ טכניקות ניהול מהעולם העסקי, מה שגורם לטשטוש זהותן הארגונית מול הארגונים העסקיים ולנסיגה מהערכים החברתיים והאזרחיים הייחודיים שהנחו אותן בעבר (Schmid, Forthcoming).

שישית, בעיה מרכזית שמעורר המודל החדש היא הבטחת זכויות העובדים המגישים את השירותים. הבטחת תנאי עבודה הוגנים היתה תמיד יעד מרכזי של מדינת הרווחה. לשחיקה בזכויות העובדים יש השלכות לא מבוטלות על איכות השירותים בשל מוטיבציה ירודה ובשל תחלופה גבוהה שלהם הפוגעת במקצועיות העובדים וברצף הטיפול. מסתמן כי המעבר למודל החדש הביא באופן כללי לשחיקה בזכויות העובדים בשירותי הרווחה (לעתים עד כדי הפרה של חוקי העבודה), לרמת התאגדות נמוכה של עובדים ולהגדלת פערי השכר (גרונאו, 2012; פז-פוקס, בדפוס; קאופמן, 2008). ברקע מגמות אלה עומדים, מצד אחד, הלחץ החזק להפחתת העלויות, שנוצר עקב קיצוצים תקציביים ואימוץ המודל התחרותי של מתן השירותים, ומצד אחר, רמת האכיפה הנמוכה של חוקי העבודה (גוטליב, 2000). סביבה זאת מעודדת מירון לתחתית עד כדי הגשת "הצעות הפסד" במכרזים, אשר מבוססות על תחשיב ולפיו אין כוונה לכסות את זכויות העובדים במלואן (בניש וצרפתי, 2008). ברור למדי כי הרצון לעקוף את הסדרי העבודה במגזר הציבורי היה מניע מרכזי של משרד האוצר בשימוש הגובר במיקור חוץ בשירותים החברתיים, והדבר נעשה במידה רבה בהסכמה שבשתיקה של ארגוני העובדים (דוידוב, 2010). אולם בשנים האחרונות נשמעת ביקורת ציבורית גוברת בסוגיה זו, והיא עמדה גם במרכז שביתת העובדים הסוציאליים הציבוריים, אשר חלק מדרישותיהם המרכזיות נגעו

לתנאי ההעסקה של עובדים סוציאליים בשירותים מופרטים. אף שניכרת הכרה גוברת של המדינה ובתי המשפט בהשלכות השליליות של מודל ההעסקה העקיפה על זכויות עובדים (דוידוב, 2009), נראה כי רב עדיין המרחק מלקיחת אחריות של המדינה על זכויות עובדים אלה, למשל באמצעות קליטתם כעובדי מדינה או באמצעות רגולציה המבטיחה להם שכר מחיה בכבוד (פרסיץ, 2010) ואכיפה יעילה של זכויות אלה.

שביעית, המבנה החדש של אספקת שירותי הרווחה, המבטא מודל של "משק רווחה מעורב" (גל, 2004), מטשטש את קווי הגבול שבין הציבורי לפרטי ויוצר עמימות בנוגע לנומרות של אספקת השירותים החברתיים. באופן מסורתי היו השירותים הציבוריים כפופים לנומרות ציבוריות, כגון שוויון, הליך נאות ושקיפות ומחויבות לאינטרס הציבורי, אשר עוגנו במשפט הציבורי ובכללי האתיקה של עובדי ציבור. לעומתן הנומרות השולטות בזירה השוקית הן של חופש בחירה, יעילות והשגת תוצאות, כשהצרכנים והיצרנים פועלים על פי האינטרס הפרטי שלהם, בהתאם לעקרונות השוק והתחרות החופשית. השילוב בין הזירות יוצר עמימות ובלבול בדבר הערכים האמורים לשלוט בכיפה במבנה החדש. לעתים הנומרות השוקיות והציבוריות משתלבות זו בזו, אך פעמים רבות יש ביניהן מתחים וסתירות. מצבים אלה יוצרים אי בהירות נורמטיבית ומעשית בנוגע לשאלה אם ספקי השירותים אמורים להתייחס למקבלי השירותים כ"צרכנים", בהתאם לעקרונות השוק, או כ"אזרחים", בהתאם לנומרות המשפט הציבורי. האתגר בהקשר זה הוא לפתח את המשפט הציבורי של ההפרטה (ברק-ארז, 2008; פלג, 2005), כך שיבטיח את השמירה על זכויותיהם של מקבלי השירותים גם כאזרחים, ולא רק כצרכנים (Benish, & Levi-Faur, Forthcoming).

ולבסוף, הסוגיה שהעדר הדיון הציבורי בה הוא אולי המשמעותי ביותר היא גבולות ההפרטה. במשך תקופה ארוכה, בצל העדר הדיון הערכי והציבורי בתהליכי ההפרטה של שירותי הרווחה, המדיניות שנוצרה דה-פקטו היא שניתן (ואולי רצוי) "להפריט כל מה שזו". אולם לאחורונה, ובמיוחד לאחר פסיקת בית המשפט העליון בעניין הפרטת בתי הסוהר (בג"ץ 2605/05 המרכז האקדמי למשפט ולעסקים, 2009), עלתה ביתר שאת השאלה מתי לא רצוי להפריט שירותים חברתיים, מטעמים ערכיים או מעשיים. זוהי שאלה מורכבת, שחשוב לשאול אותה לא רק בהיבט החוקתי-המשפטי הצר, שבו עלתה בהקשר של הפרטת בתי הסוהר, אלא כשאלה של מדיניות ראויה. בהקשר זה יש לבחון היבטים עקרוניים, כגון מה הן סמכויות הליבה שלא ראוי להעבירן לידיים פרטיות מטעמים ערכיים וסמליים, לצד היבטים מעשיים הנוגעים למידת ההתאמה של המודל התחרותי לאופי השירות הספציפי ולאפשרות האמיתית להתמודד עם הבעיות ועם האתגרים שהוא מציב, בעיקר בתחום הפיקוח. ואכן העובדה שלאחרונה הוחזרו שירותים חברתיים לידיים של עובדי ציבור (למשל במקרה של ההוסטלים לניצולי שואה, ובאופן

חלקי גם במקרה של אחיות בתי הספר) מצביעה על כך שמתחילים להתייחס ברצינות גדולה יותר לשאלת גבולות ההפרטה.

נקודות אלה ממחישות ולו חלק מהקשיים והאתגרים המשמעותיים אשר מציבים השניונים העוברים על מערך שירותי הרווחה. תהליך שינוי זה הוא תהליך דינמי, המצוי בעיצומו, והיקפו ומאפייניו, במיוחד בהקשר הישראלי, עדיין לא ברורים במידה מספקת.

הגיליון שלפנינו מכנס יחד שמונה מאמרים אשר מנסים לתרום לידע שלנו בתחום זה. המאמרים שופכים אור על התפתחויות שחלו בשירותי הרווחה בעשורים האחרונים, בישראל ובעולם, ומנתחים את המשמעויות של תמונת מציאות זו. הנושא הוא רחב, והמאמרים הכלולים בחוברת מקיפים זוויות שונות ומגוונות של הסוגיות שעולות ממנו. חלקם מנתחים את תהליכי המדיניות אשר הובילו לתמונת מציאות זו, לעתים תוך שימוש במסגרות תיאורטיות ובהמשגות חדשות ומאירות עיניים, אשר תורמות להבנה ולניתוח טובים יותר. וחלקם עוסקים בהבנה ובניתוח של השלכות רפורמות אלה על מקבלי השירותים ועל עובדי השירותים, בכללם עובדים סוציאליים במגזר הציבורי, בעמותות ובחברות עסקיות. אני תקווה שהתמונה הנפרסת במאמרים אלה והתובנות התיאורטיות והמעשיות העולות מהם יקדמו אותנו בהבנת הבעיות והאתגרים העומדים לפנינו ובהתמודדות עמם.

הגיליון מוקדש לזכרו של פרופ' יוסי קטן ז"ל. יוסי היה מחלוצי המחקר בתחומי המדיניות והשירותים החברתיים בישראל, ומחקריו הם אבני דרך מרכזיות לחוקרים בתחומים אלה. הדבר משתקף היטב בגיליון עצמו, שהמעייין בו יגלה עד מהרה שהוא מרוצף בציטוטים מעבודותיו. יוסי היה שותף לרעיון להקדיש כרך מיוחד של כתב העת לתמורות בשירותי הרווחה, והיה אמור לערוך עמי גיליון זה, והוא אכן החל בתהליך השיפוט של חלק מהמאמרים בחוברת. מותו בטרם עת ממלא אותי עצב עמוק על כך שלא זכיתי להשלים מלאכה זו עמו. אולם דומה כי אין מתאים מחוברת כזו כדי להנציח את פועלו. יהיה זכרו ברוך.

בחימת הדברים, ברצוני להודות מקרב לב לפרופ' אברהם דורון ולד"ר דניאל גוטליב על שנרתמו לסייע בעבודת המערכת עם פטירתו של יוסי. תודה מיוחדת אף לפרופ' ג'וני גל, שתרום למלאכת העריכה של הגיליון, ושימש לי אוזן קשבת וכתף תומכת לאורך כל הדרך. ברצוני להכיר תודה לכותבי המאמרים על שנענו לקול הקורא ושהעבודה עמם היתה חוויה נעימה ומעשירה, וכן לשופטי המאמרים על הערותיהם הנבונות שסייעו רבות לתהליך בחירת המאמרים ולשיפורם. תודות מקרב לב לעוזרות המחקר אפרת רותם ומרב זוהרי על עבודתן המצוינת. תודה גם למערכת כתב העת ביטחון סוציאלי, ובמיוחד למיה עורב-הטל ולחיה רימון. ותודה אחרונה לסטודנטים שלי בבית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברואלד באוניברסיטה העברית, אשר היוזמה להוצאת כרך

מיוחד זה צמחה במידה רבה לאור העניין והסקרנות שהביעו במהלך השיעורים שלנו בנושאי הפרטה ורגולציה של שירותי הרווחה.

מקורות

- בג"ץ 2605/05 המרכז האקדמי למשפט ולעסקים ואח' נ' שר האוצר ואח' (טרם פורסם, ניתן ב 19.11.2009).
- בניש, א' וצרפתי, ר' (2008). כאשר העבודה חוזרת להיות מצרך: בחינה ביקורתית של מכרזי הפסד. מעשי משפט, א, 108-93.
- ברק-ארז, ד' (2008). המשפט הציבורי של הפרטה: מודלים, נורמות ואתגרים. עיוני משפט, ל, 515-461.
- ברק-ארז, ד' וגרוס, א' (2009). הזכויות החברתיות והמאבק על אזרחות חברתית בישראל: מעבר לזכות לכבוד. בתוך ש' אלמוג, ד' ביניש וי' רותם (עורכות), ספר דליה דורנר (עמ' 189-207) שריגים ליאון: נבו.
- גוטליב, ד' (2000). הציות לחוק שכר המינימום בישראל ואכיפתו בישראל. הרבעון הישראלי למיסים, 110, 84-65.
- גל, ג' (2004). ביטחון סוציאלי בישראל. ירושלים: מאגנס.
- גלנור, י' ופז-פוקס, א' (עורכים). (בדפוס). אחריות המדינה והגבולות בין הציבורי והפרטי. ירושלים: מכון ון ליר.
- גרונו, ר' (2012). הפרטת השירותים החברתיים בישראל: תהיות וחששות. בתוך ד' בן דוד (עורך), דו"ח מצב המדינה: חברה כלכלה ומדיניות 2010-2011 (עמ' 363-414). ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- דהן, מ' וחזן, מ' (2012). סדרי העדיפויות בתקציב הממשלה. מאמר לקראת כנס נשים מעצבות מדיניות (עתיד להתפרסם ברבעון לכלכלה).
- דוידוב, ג' (2009). העסקה עקיפה. חברה עבודה ומשפט, יב, 216-191.
- דוידוב, ג' (2010). "עובדי קבלן" בכת-הספר. בתוך א' איכילוב (עורכת), הפרטה ומסחור בחינות הציבורי בישראל (עמ' 145-174) תל אביב: רמות.

דורון, א' (1995). הפרטה של שירותי הרווחה: זירת מאבק חדשה על דמותה של החברה הישראלית. בתוך א' דורון (עורך), בזכות האוניברסליות: האתגרים של המדיניות החברתית בישראל (עמ' 55-77). ירושלים: מאגנס.

וייס-גל, ע' וגל ג' (2011). פרקטיקת מדיניות בעבודה סוציאלית. ירושלים: מאגנס.
זעירא י' (עורך). (2009). גודלה הרצוי של הממשלה – בין כלכלה לפוליטיקה. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

יונה, י' וספיבק, א' (2012). אפשר גם אחרת – מתווה לכינונה של חברה מתוקנת. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

כורזים-קורושי, י', ליבוביץ, ש' ושמיד, ה' (2005). ההפרטה החלקית של שירותי אומנה – סוגיות ולקחים בתום ארבע שנות הפעלה. ביטחון סוציאלי, 70, 56-77.

להט, ל' (2011) רגולציה בשירותי הרווחה האישיים בישראל: תהליך בהתהוות או שינוי הכרחי? ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

לוי-פאור, ד', גדרון, נ' ומושל, ס' (בדפוס) הגירעון הרגולטורי של עידן ההפרטה. בתוך י' גלנור וא' פז-פוקס (עורכים), אחריות המדינה והגבולות בין הציבורי והפרטי. ירושלים: מכון ון ליר.

מבקר המדינה (2005). דו"ח 55ב : רכישת שירותים חברתיים, 721-762.

ניר, ט' (2012). בין מימוש לייבוש: שיטות ממשלות ישראל לצמצום השירותים החברתיים. תל אביב: האגודה לזכויות האזרח בישראל.

עת"מ 2724/07 ביחד עטרת אבות ומוסדות נוספים נ' מדינת ישראל (לא פורסם, ניתן ביום 23 במאי 2011).

פז-פוקס, א' (בדפוס). עובדים בעידן של הפרטה. בתוך י' גלנור וא' פז-פוקס (עורכים), אחריות המדינה והגבולות בין הציבורי והפרטי. ירושלים: מכון ון ליר.

פלג, א' (2005). ההפרטה כהצברה – גופים מופרטים במשפט הציבורי. תל אביב: רמות.
פרסיץ, ד' (2010). שכר מחיה הוגן. ירושלים: מכון ון ליר.

צמח-מרום, ת', קייב, ל', אמינוב, נ' והנדין, א' (2012). האיכות והעלות של המעונות לטיפול באדם המפגר לפי סוג בעלות. ירושלים: מכון ברוקדייל.

קאופמן, ר' (2008). עובדים סוציאליים המופרטים ושקופים. מידעו"ס, 48, 22-27.

שמיד, ה' (2001). הערכת השפעתו של חוק ביטוח סיעוד על ארגונים שלא למטרות רווח ולמטרות רווח המספקים שירותי טיפול בית. ביטחון סוציאלי, 60, 90-112.

שמיד, ה' (2010). השפעת ההפרטה על השליחות החברתית והאזרחית של ארגונים ללא כוונת רווח שמספקים שירותים חברתיים. פרלמנט, 64. אוהור מ-

<http://www.idi.org.il>

שמיד, ה', אלמוג-בר, מ' וניראל, ר' (2008). פעילות סינגור פוליטי של ארגונים ללא כוונת רווח המספקים שירותים חברתיים. ביטחון סוציאלי, 78, 11-37.

שפירו, ש' ופרומר, ד' (2010). בקרת איכות בעידן של הפרטה: בדיקת יישום שיטת הרף בפנימיות. ביטחון סוציאלי, 84, 105-127.

Benish, A. & Levi-Faur, D. (Forthcoming). New forms of administrative law in the age of third party government. *Public Administration*.

Braithwaite, J., Makkai, T., & Braithwaite, V. A. (2007). *Regulating aged care: Ritualism and the new pyramid*. (Cheltenham UK, Northampton, MA, USA) Edward Elgar Publishing.

Carey, M. (2008). Everything must go? The privatization of state social work. *British Journal of Social Work*, 38 (5), 918-935.

Dias, J. J. & Maynard-Moody, S. (2007). For-profit welfare: Contracts, conflicts, and the performance paradox. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 17 (2), 189-211.

Munro, E. (2011). *The munro review of child protection: Final report; A child-centred system*. UK: The Stationery Office.

Schmid, H. (2003). Rethinking the policy of contracting out social services to nongovernmental organizations: Lessons and dilemmas. *Public Management Review*, 5 (6), 307-323.

Schmid, H. (Forthcoming). Nonprofit human services: Between identity blurring and adaptation to changing environments. *Administration in Social Work*.